

punkt her. På ét punkt stemmer hans terminologi imidlertid næppe overens med datidens. Når Paludan taler om bondestanden, tænker han på mindre-privilegerede landbrugere fra gårdsæder til selvejerbønder. Den normale betydning af ordet bonde i middelalderen, når ordet ikke bruges alment i betydningen husbond eller retshabil mand, men specifikt om en bestemt befolkningsgruppe, er imidlertid selvejerbonde, og således også i de to håndfæstninger. Teksten i disse tillader ganske vist i sig selv ingen sikker tolkning, men det må formodes, at alle arter af »fæstebønder« var indbefattet under deres herrers privilegier, idet de stod under disses værn, indgik i deres *familia*; ifølge håndfæstningerne oppebar herremændene 3- og 9-marksbøder eller mere af deres *familia*. Jeg skal dog tilføje, at det første skridt mod at betragte selvejere på linie med »fæstebønder« ses netop i 1326 (§ 19), da »bønder og andre rigets indbyggere« sikres mod de kongelige fogder. I Valdemar Atterdags løftebrev af 6/1 1341 sidestilles *bondones et rustici* og således resten af middelalderen. Paludan har altså ret i, at den moderne opfattelse af bondestanden var under udvikling. Men han er for tidligt ude, og vi skal langt op i det 15. årh., før en fæster kan betegnes som bonde.

Som det vil være fremgået af det foregående, finder jeg Helge Paludans noget utraditionelle fremstilling særdeles inspirerende. Det er ganske vist givet, at han griber fejl flere steder; men når bortses fra den overdrevne henvisning til agrarkrisen som forklaringsfaktor, er det efter min mening for såvidt uden betydning, fordi han sætter problemer under debat og veloplagt perspektiverer stoffet for læseren. At han har fået for lidt plads i forhold til de to andre forfattere til at gå mere i detaljer – taget i betragtning, hvor meget større vor viden er om denne periode end om de foregående – er beklageligt.

Udgivelsen af den ny Danmarkshistories første bind betyder en sammenfatning af vor viden om vikingetid og middelalder plus et inspirerende blik ind i, hvad oldtidshistorie kan bruges til. Den problematiserende fremlæggelsesform indebærer, at der rejser sig spørgsmål for læseren, den rige litteraturorientering, at han får et udgangspunkt for at arbejde videre. Bogen må komme til at tjene som inspiration og hjælpemiddel for ny forskning.

Til undervisningsbrug ved videregående uddannelser foreligger der hermed, både for lærere og studerende, et fortræffeligt hjælpemiddel. Vedrørende vikingetid og ældre middelalder er dansk historieundervisning og -forskning nu helt overdådigt udstyret, så sent som 1969 udsendte Aksel E. Christensen *Vikingetidens Danmark* og 1971 N. Skyum-Nielsen *Kvinde og Slave, Danmarkshistorie 1085–1250*. Disse to bøger udmærker sig endda ved at have en ting, som den nye bog mangler: et navne- og sagregister.

Erik Ulsig

Norges Historie, under redaktion af *Knut Mykland*, bd. 1–3 og 5–9. Oslo, Cappelens forlag 1976–77. Pr. bind N.kr. 145; alle bind ill.:

1. *Bente Magnus og Bjørn Myhre*: Forhistorien. Fra jegergrupper til høvdingsamfunn. 448 s.
2. *Erik Gunnes*: Rikssamling og kristning, ca. 800–1177. 431 s.
3. *Kåre Lunden*: Norge under Sverreætten, 1177–1319. 464 s.
5. *Ole J. Benedictow*: Fra rike til provins, 1448–1536. 464 s.
6. *Rolf Fladby*: Gjenreisning, 1536–1648. 449 s.
7. *Knut Mykland*: Gjennom nødsår og krig, 1648–1720. 447 s.

8. *Ståle Dyrvik*: Den lange fredstiden, 1720–1784. 440 s.
9. *Knut Mykland*: Kampen om Norge 1784–1814. 480 s.

Redaktionen af denne Norgeshistorie har gjort klogt i at overlade den forhistoriske del af værket til arkæologerne, her *Bente Magnus* og *Bjørn Myhre*. Der haves for mange advarende eksempler på de store vanskeligheder, der for den rendyrkede historiker er forbundet med at tilgodegøre sig arkæologiens resultater. Metoderne til at søge frem til en samfundsmæssig baggrund for en redskabskultur har ikke meget tilfælles med historikernes arbejde med traditionelt kildemateriale. De to unge norske arkæologer har her givet en fornøjelig og lettilgængelig fremstilling af de første 9000 år, hvor der har boet mennesker i Norge. Dette svimlende tidsspænd har sikkert bidraget til, at forfatterne har valgt at ordne deres bog udpræget skematisk i kronologisk henseende. En sådan tidsmæssig strukturering af fremstillingen hele bogen igennem har store fordele, ikke mindst fordi bogen primært henvender sig til ikke-arkæologer. Dette gælder eksempelvis for ældre stenalder, hvor tidsperspektivet må føles næsten ufatteligt – også i betragtning af, at historieundervisningen nu om dage tenderer mod at bortklippe hvad der ligger før vore oldeforældres tid. Men hvad der således vindes i overskuelighed, tabes til gengæld i nogen grad i præsentationen af de forskellige kulturepokers særpræg – den side af emnet som A. Hagen lagde mest vægt på i sin bog *Norges oldtid* fra 1967. Imidlertid har norsk forhistorie en vis særstilling i denne forbindelse, idet kulturer, som hver for sig kan opfattes som repræsentative for en bestemt epoke, i Norge vedbliver med at leve side om side undertiden i årtusinder. Netop dette forhold belyses udmærket i den foreliggende bog, idet der efter hvert kapitel i bogens første del bringes en grundig opsummering af de forskellige kulturelementer som præger de pågældende perioder.

Hvad jeg især savner i denne bog er en uddybning af visse særligt interessante fænomener i norsk forhistorie. Noget så enestående som Fosna- og Komsakulturen vies kun ganske få sider. Her ville det have været på sin plads at gøre læserne bekendt med, at vi i disse kulturer har et fortrinligt eksempel på, hvorledes mennesket har formået at tilpasse sig nye omgivelser ud fra det tekniske stade som det netop befandt sig på. Isen og sneen dominerede i ældre stenalder i Nord- og Vesteuropa både på de steder som i dag er land og de som nu er vand. Men så kom klimaændringen. Det blev varmere. Dyrene fulgte med deres hidtidige livsbetingelser nordpå så langt det gik, og mennesket fulgte efter for fødens skyld. Men forandringen slog alligevel igennem. Sneen og isen smeltede, og storvildtet forsvandt. Men værst var det, at skoven trængte frem. Den tog landet fra mennesket, som blev mere eller mindre klemt inde imellem den og vandkanten ved de utallige søer som smeltevandet havde efterladt sig, eller ved havet. Med de nye vilkår fulgte nye planter og dyrearter. Og her stod så mennesket med sine jagtredskaber udviklet til brug mod ældre stenalders fauna, og nu skulle deres tekniske udstyr benyttes i en helt anden og ny sammenhæng. Sjældent har mennesket i sin udvikling været stillet over for en sådan udfordring for at overleve som her ved tærskelen til den mesolitiske kultur. For den tids mennesker var de dele af Danmark og Sydsverige, som ikke stod under vand, gode områder at leve i. Men langt det bedste land var Norge med hele sin lange kystlinje fra Kolahalvøen i Nord til Viken i Syd. Med sine klippestrande og mange øer i nærheden af kysten afgav Norge grobund for en blomstrende kultur, hvor mennesket løste udfordringen ved fiskeri, jagt og anden fangst på en så fortræffelig måde, at dets teknologi viste sig at være den rette for de givne omgivelser helt op i historisk tid.

En udbredt interesse for teknologi og redskabsudvikling er et af vor tids kendetegn, og et tværsnit af udviklingen af gammel norsk kulturs mest gængse redskaber havde der-

for været på sin plads i en fremstilling som den foreliggende – spændende fra harpunen til fiskekrogen og fra flintpilespiden til jernøksen, to af menigmands nødvendige tekniske hjælpemidler til fremskaffelse af føde og til bearbejdelse af materialer. Også helleristningerne havde fortjent mere plads i bogen. Ganske vist har specialisterne inden for religionshistorie svært ved at enes om »dogmer« på grundlag af dette væld af billedmateriale af mænd og kvinder, skibe og vogne etc. i utallige sammenhæng. Men dette billedsprog giver os alligevel en enestående kontakt med disse mennesker. Især bronzealderssamfundet bliver nærværende herved; men også her bringes alt for få billeder og for liden omtale af norske helleristninger.

I bogens sidste del anskues norsk forhistorie stedse på baggrund af romerriget. Denne opbygning af fremstillingen er næppe særlig relevant, idet forbindelsen mellem Norge og det øvrige Europa på ingen måde var nær. Og denne vekslen mellem Norge og Europa gør fremstillingen i sidste del af bogen lidt rodet, også fordi forfatterne nu er hørt op med at give en opsummering ved afslutningen af de enkelte kapitler. Gang på gang henvises der her til de yderst sporadiske forekomster af omtale af nordmænd i europæiske kilder; men folkets egen spæde røst fra de tidlige norske runestene får vi ikke rigtigt at høre. Hvor blev egentlig afsnittet om runerne af?

Forfatterne til denne fremstilling af norsk forhistorie repræsenterer i deres helhedssyn en nok så traditionel retning inden for arkæologien. Det norske fundmateriale behandles efter de i sin tid af V. Gordon Childe nedlagte metodiske retningslinjer for en socialantropologisk tolkning af et arkæologisk materiale. Det mærkes tydeligt, at norsk arkæologi ikke har fostret en selvstændig teoridannende skole således som norsk historieforskning har. Den foreliggende bog giver os en videnskabeligt velfunderet, enkel og pædagogisk tilrettelagt fremstilling; men i sit kultursyn virker den allerede nu lidt gammeldags.

Arkæologien har gjort meget store landvindinger i de seneste decennier og har herunder afdækket et særdeles omfattende nyt materiale til belysning af vikingetidskulturen. For de skriftlige kilder er situationen egentlig den modsatte. Hvad vi har fået fortalt om vikingerne i deres hjemlige miljø, stammer især fra den heroiserende norrøne tradition i prosa og digt, medens oplysningerne om, hvorledes man opfattede vikingerne ude i verden i hovedsagen hidrører fra vesteuropæiske kirkefolks ofte temmelig hysterisk prægede beretninger. De to sidste generationers nordiske forskere har i høj grad beskåret de skriftlige kilder til vikingetiden. Navnlige har kilderne omhandlende vikingerne hjemme i Norden haft svært ved at slippe igennem nåleøjet hos den strenge kildekritik. – Når de anførte forskningsmæssige forhold tages i betragtning, er det med nogen undren man opdager, at redaktionen af denne nye Norgeshistorie har overladt vikingetiden til en historiker uden nogen medvirken fra arkæologisk hold. Men helt forbavsende er det, at valget er faldet på en af Nordens førende specialister i kanonisk ret, *Erik Gunnes*.

Af de omkring tolv hundrede år som i denne serie opfattes som historisk tid, må det være et privilegium at få tildelt det bind som skal skildre vikingernes tidsalder. Uanset nuets stolthed over demokrati og velfærdssamfund i Norden bliver vikingetiden – set i verdenshistorisk målestok – den vigtigste æra i Norges historie. Nok er Gunnes norsk og uddannet som historiker i Oslo; men hans baggrund som dominikanerpræst bevirker, at hans mest vante græsgang er den internationale kirke, og det mærkes da også, at vikingetiden og dens mennesker tegner sig noget uvirkelige for ham. Det er vel også i erkendelse heraf, at han i udstrakt grad har valgt at holde sig til Snorris beretning om det gamle norske samfund. Det foreliggende bind betegner et sådant come-back for Snorri, at der nok vil være mange læsere, som ikke vil lade det blive ved Gunnes' gengivelse af Snorris fortællekunst, men vil finde det umagen værd at gå direkte til kilden;

og et sådant incitament til at læse Heimskringla må i sig selv siges at være et godt resultat for en serie om Norges historie med et tildels folkeligt sigte.

Foruden at hente styrke hos Snorri har forfatteren udvidet den traditionelle kildebehandling med to discipliner, nemlig socialantropologi og religionshistorie. Selv for en skolet socialantropolog ville et sådant forsøg i tilknytning til et historisk materiale langt fra være problemfrit, idet socialantropologien jo er opstået ved komparative studier af nulevende folkeslag uden for de vesterlandske industrisamfund. Skal denne gren af sociologien kunne gøre tjeneste i forbindelse med svundne kulturer, kræves der en dybtgående justering af socialantropologiens grundbegreber i relation til det benyttede kildemateriale i hvert enkelt tilfælde. Men eftersom Gunnes ikke besidder nogen særlig antropologisk skoling, har han i alt væsentligt måttet begrænse sig til nok så overfladiske parallelstillinger mellem elementer af tidlig norsk historie og kendte træk af antropologien. Når disse forsøg ikke er kronet med held, skyldes det i første række, at Gunnes til brug for denne side af sit oversigtsværk simpelthen ikke har haft nogen forskning at bygge på. Langt gunstigere var forfatterens situation ved inddragelsen af religionshistorien. Her kunne han bl. a. bygge på så fremragende forskere som H. Lie og A. Holtmark, når det drejer sig om den førkristelige tros forestillingsverden i Norge. Og med sin egen særlige baggrund i den kristne religion har Gunnes præget de pågældende afsnit af bogen med sin betydelige indsigt, hvilket utvivlsomt vil afføde yderligere interesse for emnet.

Det foreliggende andet bind af den nye Norgeshistorie er rigt illustreret, og der citeres en mængde digte i oversættelse, ligesom en række forskelligartede prosatekster gengives. Imidlertid efterlader læsningen af bogen det indtryk, at Gunnes næppe kan være fuldt fortrolig med den norrøne filologi, hvilket stedvis har medført ikke blot sproglige unøjagtigheder, men også sagligt forkerte oplysninger. For blot at tage et enkelt eksempel herpå, bringes på s. 159 fortællingen om Gunnar helmingr, som ifølge Gunnes skulle være blevet dømt til døden i Sverige, men flygtede og derefter blev god ven med en svensk Frejapræstinde. Denne beretning kendes kun som en del af Olaf Tryggvasons saga i Flateyjarbók. Men af denne kilde fremgår, at det var på grund af manddrabsforviklinger i Trondheim under kong Olafs ophold her, at Gunnar helmingr – for øvrigt broder til en af kongens fremtrædende hirdmænd – tog flugten til Sverige, hvor han indledte æventyret med præstinden. (Flateyjarbók I, ed. Nordal, s. 272 ff.). – Et bedre kendskab til skjaldedigtningen ville også have hindret den uheldige udlægning af Sighvats arvedrapa om Olaf Haraldsson (s. 246). Ifølge Gunnes skal skjalden heri have villet fremhæve, at ønsket om at være rettens håndhæver har været et væsentligt træk hos kong Olaf. Omtalen af en konge som tyve-afstraffer, revser af ransmænd etc. er imidlertid – set på baggrund af den tidlige fyrstedigtning i al almindelighed – en blot og bar skabelon på linje med rex justus billedet hos kristne forfattere.

De saglige unøjagtigheder gør sig ikke alene gældende hvor kendskabet til og forståelsen af norrøn filologi, prosa og digt spiller ind, men skæmmer desværre bogen på unødvendigt mange steder og efterlader det indtryk, at udarbejdelsen må være sket under et vist tidspres. Eksempelvis kan nævnes den rodede og misvisende redegørelse for den islandske fristats oprettelse og forfatningsmæssige udvikling.

I Gunnes' skildring af menneskets forhold til guderne, dels i den førkristne tro og dels efter trosskiftet, har vi et overmåde interessant afsnit. Her gøres det blandt andet gældende, at guderne i den førkristne tro ikke krævede nogen etisk holdning fra dyrkernes side. Endvidere, at der udviklede sig en tiltagende menneskeliggørelse af guderne; og endelig hævder Gunnes rent ud, at guderne først og fremmest var samfundets og ikke det enkelte menneskes. For mig at se kunne man med lige så stor ret vende op og ned på alle de nævnte forhold. Ikke mindst det frie valg mellem forskellige guder og eksi-

stensen af egne, private kultsteder bevirkede netop, at troen ofte tegnede sig som noget meget personligt og lokalt. Og når Gunnes fremhæver de gudedyrkendes manglende etik, må der være tale om en underforstået kristen etik. Det havde derimod været på sin plads at pege på, at forholdet gud-menneske dengang ikke belastedes med det særlige kristne begreb synden. Den sidste del af bogen skildrer den nye religions indpas i Norge. Og de første to hundrede år efter kristendommens indførelse er en af de mest spændende perioder i landets historie. Her bringes mange udmærkede afsnit, som fortæller om assimilationen af det nye fremmedelement, kirken, med folkets egne traditioner. Og netop Gunnes' nære tilknytning til den internationale katolske kirke lader det stå helt klart for ham, at kristendommen i Norge i høj grad har sit eget præg; og han fremhæver med rette, at meget af det som vi finder omtalt i kilderne – såvel religiøst som institutionelt – er gammel norsk skik og brug i kirkelig klædedragt.

Omtalen af det tidlige kristne kongedømme hører til bogens bedste afsnit. Men her havde Gunnes også sin egen forskning at bygge på. I forhold til sin disputats *Kongens ære* synes forfatteren imidlertid at have trukket lidt i land i sin tidligere tolkning af det norske kongedømme som værende sakralt. I stedet fremhæver han nu gang på gang det gamle nordiske begreb »lykkan«. Denne kursændring er efter alt at dømme sket under indflydelse af den svenske religionsforsker F. Ström, som har gjort et stort nummer ud af den såkaldte kungalykka. Gunnes' indgående kendskab til pavepolitikken på europæisk plan redder ham fra at henfalde til formalistiske tolkninger. Tværtimod har hans alsidige kendskab til den internationale kirkes historie gjort ham fordomsfri i hans bedømmelse af pavernes forvaltning af deres åndelige overherredømme. Vel har paverne haft bestemte retningslinjer at gå efter, men også megen sund fornuft og fuld forståelse af, at kirken må ses på baggrund af hvert enkelt folkeslags kultur og traditioner. Men netop når en sådan indsigt ville have været særlig relevant med kong Sverres komme i 1177, må Gunnes bryde af, og det er synd, for kun få har et så nært kendskab til denne konges styre som netop Erik Gunnes.

Men også denne sidste del af bogen skæmmes af stedvis journalistisk prægede afsnit, som for eksempel det hvori der fortælles om kvinden og trællen. Til indtægt for sin belysning af kvindens forhold henholder Gunnes sig til en del islandske kilder. Men her som på så mange andre steder, når det gælder det norrøne kildemateriale, må man desværre sætte spørgsmålstegn ved, om forfatteren har været i besiddelse af tilstrækkelig baggrundsviden til at skildre det norske samfund igennem næsten fire hundrede år.

Gunnes er en fortrinlig fortæller. Hans fremstilling er enkel og vil sikkert ofte virke inspirerende. Men ser man på dette andet bind af Norgeshistorien i lys af redaktøren K. Myklands indledning til hele serien, hvoraf det fremgår, at redaktionens erklærede mål er videnskabelig soliditet og folkeligt inspirerende fremstilling, så ligger dette binds hovedfortjenester så afgjort på den sidstnævnte faktor.

Kåre Lunden må være et fund for en serie som den foreliggende – på én gang videnskabeligt velfunderet og en fremragende fortæller. Herudover præger et sjældent personligt engagement dette tredje bind af den nye Norgeshistorie. I over et år har jeg benyttet denne bog som grundlag for min undervisning af viderekomne i Norges historie 1160–1320. Gang på gang har jeg spurgt mig, hvad det er som gør, at dette værk har formået at fange interessen så stærkt hos både studenter og lærer. Og det nærmeste jeg er kommet til at besvare dette spørgsmål er, at Lunden med denne bog har udfyldt et behov, for ikke at sige et savn. Faget historie har ikke haft det for godt med sig selv i længere tid. Frustrationen har især givet sig udslag i overdrevne historiografiske studier og de mest forskelligartede former for videnskabsteoretiske terapier. Lunden har i vid

udstrækning set bort fra de umiddelbart foregående forskningstraditioner og er i stedet gået direkte til kilderne. Især de berettende kilder har han tydeligvis læst nøje, og har derpå dannet sig sin helt personlige opfattelse af såvel mennesker som begivenhedsforløb. På mange måder var det vel også lettere for Lunden at frigøre sig rent fagligt end for så mange andre med en mere sædvanlig studiebane, og han mødte nordisk middelalderforskning med en både personlig og uddannelsesmæssig modenhed. Hertil kommer, at han med sin baggrund som civilagronom har kunnet give norsk middelalderhistorie en ny dimension med det vigtige og omfattende afsnit om produktionsforholdene. Herunder gennemgås menigmands redskabskultur, og det understreges, hvorledes naturen og dyrene gik op i en større enhed med de mennesker som dyrkede jorden, fangede fisken, jagede vildtet og passede husdyrene. At forlade skrivestuen for en stund og tage turen med rundt i stald og mark har for dagens student føltet ikke blot som noget spændende og tildels nyt, men som noget meget relevant og levendegørende for deres historiske interesse.

Bind 3 af Norgeshistorien tager sin begyndelse med kong Sverre 1177 og afsluttes med Håkon den femtes død og indgåelsen af personalunionen med Sverige 1319. Denne periode betegnes gerne som Norges storhedstid indadtil såvel som udadtil. Den langvarige borgerkrig er ved at ebbe ud, og der sker en indre konsolidering. Kongerne af Sverreætten sikrer sig en selvstændig magtstilling, hvilket de overmåde nøje præciserede tronfølge love er et kontant udtryk for. Samtidig udvikler der sig labile indenrigspolitiske forhold i nabolandene i Skandinavien. Norge opnår en stormagtsstatus i Nordatlanten, hvilket med al tydelighed fremgår af de politiske relationer med de øvrige førende stater i Europa. Kildemæssigt er denne periode begunstiget med en række samtidigt skrevne sagaer af righistorisk karakter. Tiden er også præget af åndelig grokraft og spændstig reformiver, hvorom eksempelvis forfættelsen af Kongespejlet vidner, og ligeledes Magnus lagabøters systematisering af lovene i de forskellige dele af Norgesvældet.

De velkendte temaer som den tidligere forskning i så høj grad har kredset om – konge, kirke og adel – får alle deres med i Lundens nye bog; men udgangspunktet for hans fremstilling er og bliver det norske bondesamfund. Man kan således sige med en gængs vending, at han anskuer samfundet nedefra, og ikke ovenfra som der så længe har været overvejende tradition for. Den forskningsretning inden for Norges middelalderhistorie, som øjensynlig har influeret stærkest på Lunden, er A. Holmsens skole med dens efterhånden mange udøvere. Grundpillen i dennes retrospektive metode ved studiet af det norske agrarsamfund forudsætter i høj grad, at der, når det gælder bosættelsesmønstret, må have været tale om et nok så statisk samfund. Men det er nok først med Lunden at de sociale perspektiver i den mere snævre agrarhistoriske forskning trækkes rigtig frem. Og det går som en undertone gennem hele Lundens historietolkning, at han – i overensstemmelse med agrarhistorikernes resultater – forudsætter en udstrakt kontinuitet inden for den norske sociale historie i middelalderen. Lunden har fået hæftet etiketten marxist på sig. Dette føles dog ikke som noget fremtrædende element i denne bog. Hans ståsted karakteriseres først og fremmest ved et materialistisk historiesyn. I og med, at det norske samfund i middelalderen stort set kunne identificeres med bondesamfundet, var Lundens generelle indfaldsvinkel på materialet ganske naturlig. Ligeledes er det konsekvent, når han slår de to overklasser adel og kirke sammen i relation til samfundet – bønderne. Der er dog to momenter i hans fremstilling, som så afgjort røber et marxistisk syn på tolkningen af det historiske materiale, og det er den måde han omtaler staten på, navnlig i forbindelse med kong Sverre, samt hans omtale af bønderne som materielt undertrykte, især med hensyn til den kost som de ifølge Lunden måtte tage til takke med. Jeg vender tilbage til dette nedenfor.

Lunden supplerer sin fremstilling af de forskellige sociale aspekter med en del statistikker – måske mere af tvang end lyst, for som han selv siger, ligger det i tiden at forlange tal. Så meget mere bemærkelsesværdigt er det, at netop Lunden, som med den største ekspertise kan levere beregninger over både korn, kartofler og meget andet i forskellige sammenhænge, ofte vælger rent metodisk at gå den stik modsatte vej. Det er efterhånden længe siden, jeg har mødt en historiker der så hyppigt som Lunden har håndplukket kildemæssigt kvalificerede fortællinger i sagaer, lovtekster og digte til belysning af sociale forhold i al almindelighed.

Under sine penetrerende kildestudier har Lunden gjort flere interessante refleksioner over kendte historiske skikkelser. Og det er ikke mindst i hans psykologiske studier man må beundre hans intellektuelle spændvidde. Det er tydeligt, at Lunden er blevet fascineret af personen Sverre og har fået øje for hans særpræg – hans humør og ikke mindst den ophøjede mildhed hos denne store soldat. Man kunne dog have ønsket sig, at Lunden ikke havde nøjedes med at læse Sverresagaen, men også havde kikket lidt i sidste del af Heimskringla, hvor kongens modstander Erling Skakke fremtræder på en ganske anden måde end i Sverresagaen, også med hensyn til sind og humør. Og rigtig synd er det, at Lunden ikke synes at have taget sig tid til at læse det kortfattede skrift om danskernes rejse til Jerusalem. Denne fortælling er blevet til hos Sverres argeste modstandere – kredsen omkring ærkebiskop Absalon – ved den tid, da den landflygtige norske ærkebisp Erik opholdt sig i Lund, hvor han hver søndag i domkirken med sin bandlysning erklærede Sverre hjemfalden til evig fortabelse. Det fortælles i skriftet, at danskerne under deres ophold i Bergen på vej til Jerusalem nogle gange mødtes med kongen af Norge. Det indtryk, de her fik af Sverre, udviser slående overensstemmelse med den image hvormed kongen fremtræder i sin saga. Her kunne Lunden have fået nogle af sine betragtninger over kong Sverre bekræftet på den smukkeste måde.

Lundens blik for personer og hans menneskekundskab i det hele taget føles dog skarpest i hans tolkning af Skule jarl – denne stærkt omdiskuterede skikkelse i norsk kulturliv. Skule kendes bedst fra sagaen om hans modstander kong Håkon Håkonsson, skrevet af islændingen Sturla Þórðarson. Ud fra Sturlas fortælling har sådanne to åndsfyrster som H. Ibsen og H. Koht fået diametralt modsatte opfattelser af Skule Bårdsson. Digteren opfattede Skule som den tvivlende og frustrerede politiker, der altid måtte nøjes med at indtage pladsen som nummer to, måske lidt i stil med den rolle som Shakespeare tildeler Antonius i sit skuespil om Cæsar. For Koht er Skule derimod kraftkarlen og er den, som stod for nyskabelsen i den tids Norge. Nu havde Koht ikke digterens frihed over for sit emne og har derfor følt sig nødsaget til at holde sig nærmere ved sin kilde, Håkonssagaen. Og da rejser sig det interessante spørgsmål, hvorledes modstanderen Skule i den grad kunne stjæle billedet fra kongen i dennes egen saga. For at få svar herpå, er det nok bedst at begynde med at se på, hvorledes selve hovedpersonen kong Håkon fremtræder i sagaen. Og her må det siges, at Sturla tegner et for det meste uklart, næsten gråligt billede af kongen og omtaler ham oftest i ret intetsigende vendinger – alt i skarp kontrast til hændelsesforløbet, hvoraf det fremgår, at Håkon var en konge fuld af handlekraft og krigslyst. Neddæmpningen af Håkons personlighed i hans saga finder helt sin parallel i Sturla Þórðarsons skildring af farbroderen Snorri i *Islendingasaga*. Den vitale og ambitiøse statsmand, med mange strenge på sin bue – tildels i disharmoni – får af brodersønnen lagt en kappe af fredsommelighed over sine skuldre, der gør skikkelsen lige så tam og udvisket som den Sturla forlenede Håkon med i kongesagaen.

Jeg synes, at Lunden i sin Skulestudie med rette har frigjort sig fra Koht og den rådende forsknings opfattelse, hvor man så at sige gik lige i fælden hos Sturla og hos

Magnus lagabøter, der også bidrog til udformningen af denne kongesaga. For at sætte tingene på spidsen: Skule fik lov at være sig selv, medens kong Hákon skulle presses ind i modellen af en fredsfyrste. Skule var en aristokrat af den nordiske type, som vi kender så godt fra slægtssagaerne og ikke mindst fra vennen Snorris skildring af de store høvdinger i Heimskringla. På et enkelt punkt synes jeg dog, at det glipper lidt for Lunden i hans fine Skulestudie, nemlig hvor han tolker Skules manglende handlekraft kort inden døden som en chocktilstand. For også her forekommer det mig, at det heroiske, vi kender mange steder fra – eksempelvis hos Njáll i Brennu-Njáls saga – er let genkendeligt. Det er også det heroiske ideal som kommer til udtryk i Skules sidste replik. Vi står her over for individets egen opfattelse af sig selv, i modsætning til den nye aristokratiske type, hvor det afgørende bliver hvorledes man tager sig ud, f. eks. når man betragter sig selv i et spejl, som forfatteren af Kongespejlet så træffende udtrykker det.

I Lundens bog bringes et længere afsnit om de tidlige norske byer og handelen knyttet til disse. I lys af det store opbud af kræfter og midler, som i de senere år er viet byforskningen, har han måske følt, at dette var en side af det middelalderlige samfund som interesserer os særligt i dag, fordi vi selv for det meste er byboer. Men det fremgår af hans redegørelse, at byerne hverken kvantitativt – kun ganske få procent af befolkningen var byboer – eller kvalitativt havde nogen større betydning for samfundshelheden. Måske havde det været bedre at spare nogle af siderne fra dette afsnit til fordel for bogens sidste del, hvor pladsen er blevet så knap at bogen ingen rigtig afslutning får.

Lunden skildrer i sidste del af sin bog de regler og adfærdsnormer, som styrede de menneskelige relationer, og med sin store indlevelse i middelalderen står det ham ganske klart, at vi her har at gøre med en tid, som på væsentlige punkter afviger fra vor egen. Alene det at være sig denne forskel så dybt bevidst er en stor kvalitet i sammenligning med så meget af den senere tids forskning. Lunden gør utvivlsomt ret i at gå tilbage til den tyske historiker P. Kern fra begyndelsen af vort århundrede, som således skrev sine værker inden man begyndte at pådutte det gamle nordiske samfund normer og systemer som vi synes at det skulle have haft. De fleste menneskelige relationer forløb efter linjer svarende til, hvad man inden for politisk antropologi betegner som et segmentært samfund – om så den ydre ramme herfor var grænden, bygden eller lokale ting såsom skapting eller lejlighedsvis forsamlings. Og alene i selve betegnelsen »at døma løg«, som for resten går helt tilbage til eddadigtene, får vi implicit et glimt af, hvorledes lovgivningen foregik i det gamle norske samfund. Regler, som var blevet prøvet i praksis, dannede forbillede og lagde grunden til ny lov. Men for at blive gode love skulle lovene helst også være gamle. – Tyske forskere har viet den principielle forskel mellem romerretten og den såkaldte *Germanenrecht* betydelige studier. Men det område, hvor sammenstødet mellem disse to retsopfattelser bedst kan iagttages, er trods alt det tidlige Frankerrige. Og her træder det frem, at det retsgrundlag hos de germanske stammer, som også de gamle nordboer må have bygget deres samfund på, var at lovene var noget man havde – de var nærmest at betragte som givne menneskene af guderne. Dette falder godt i tråd med antropologernes resultater for de mest forskelligartede folkeslags vedkommende. En af vor tids store kulturgrupper, Islam, takker da også endnu i det 20. årh. Allah og Mohammed for Koranens love. Og i og med, at etik og moral må have haft så stor andel i lovenes tilblivelse, kan vi ikke blive ved med at forskanse os så ensidigt bag retshistorikere uddannet i et system influeret af romerretten.

I dette sidste afsnit af Lundens bog fornemmes tydelige overtoner rettede mod K. Helles monumentale værk *Konge og gode menn*. Helle – som gerne anskuer forholdene

ovenfra – kan nok tillade sig at operere med romerretlige formalia og modernistiske systemer. I sit værk satte han den norske kongemagt under projektorbelysning, og Lundens spredte udfald på bondesamfundets vegne preller af, al den stund ingen rigtig prøver at kvalificere kildematerialet så, at også bønderne kan få deres samfundsrolle klarere belyst. Indtil det sker, består uligevægten mellem kongemagten og bondesamfundet fortsat i forskningsmæssig henseende, hvad deres politiske betydning angår; og så længe kan den norske konge sidde trygt i sin borg.

Det mest nyskabende i Lundens bog er det store afsnit om produktionsforholdene. Men her findes også de fleste svagheder i konklusionerne såvel som i det forskningsmæssige grundlag. Lunden søger at bestemme hvor mange mennesker der boede i Norge omkring 1300. På grundlag af folketallet i 1660erne og antallet af gårdbrug dengang slutter han bagover og når ved en proportionalitetsberegning ud fra antallet af gårdbrug i 1300 til folkemængden 460.000. Han baserer sig her på, at Norge dengang næsten udelukkende var et landbrugsland. Men der var i mellemtiden kommet vigtige nye erhverv til – fiskeri og skovbrug – som ikke umiddelbart var knyttet til landbruget, og dette peger på, at det anførte befolkningstal er for stort. Hertil kommer, at antallet af mennesker ved et brug kan have ændret sig mærkbart i tidens løb.

Ved vurderingen af, hvor meget folk fik at spise, går Lunden ud fra, at kosten helt overvejende bestod af kornprodukter, og han bringer flere udpluk fra de berettende kilder og fra lov materialet til påvisning heraf. Men der kunne hentes lige så mange eksempler – jeg tror endda langt flere – som peger i den modsatte retning. Valget af eksempler virker således tendentiøst og må nok ses som led i en bevisførelse for menigmands vanskelige økonomiske stilling. Lunden lægger en kalorieberegning til grund for vurderingen heraf, og ved at sammenholde den mængde korn, som menes at have været til rådighed på årsbasis, med folketallet, når han til, at gennemsnitsnordmanden havde et kalorieunderskud på 20–40 % i forhold til vor tids akcepterede norm. I sin barndom havde recensenten lejlighed til at stifte bekendtskab med gammeldags islandsk bondekost og kan indestå for, at den var utrolig proteinrig i sammenligning med, hvad bymennesker lever af i vore dage. Nu vil man måske hertil sige, at Island måtte importere alt korn, og at det derfor har været mere af nød end af lyst, at man nøjedes med så lidt melkost. Her kan man imidlertid med fordel tage de resultater i betragtning, som den danske historiker E. Kjersgård er nået til under udforskningen af danskernes mad og kostvaner i middelalderen. Kjersgård fremhæver, at man dengang havde de billige proteiner og det dyre brød. Og dette var altså i et af de områder i Norden, hvor korndyrkning lettest og med størst udbytte lod sig praktisere. Denne situation for Danmarks vedkommende får mig til at tænke på, at den svenske agrarhistoriker F. Doving – på grundlag af forskningsmateriale fra de frugtbareste dele af Sverige – allerede omkring 1950 påpegede, at bondeøkonomien på grund af gødningsforholdene dengang stedse måtte arbejde med den rigtige balance mellem agerbrug og husdyrhold. Og ikke mindst dette sidste gør Lundens sammenstilling af kaloriemængden hos inderen i dag og menigmand i Norge i middelalderen særlig uheldig. I store dele af det sydlige Asien fornyes jorden i væsentlig grad gennem overrisling eller ved cykliske oversvømmelser, og inderne får ikke megen anden føde end netop den kalorierige ris. Men i Norge – dette langstrakte land, hvor de ydre dele af mange bygder lå ved vandet medens de indre dele grænsede op til fjeldene – må en udpræget blandingsøkonomi have været optimal for de enkelte husholdninger. Den norske bondebefolkning har sikkert kunnet gøre sig til gode med fisk fra hav og elv, kød af dyr, som løb frit omkring på fjeldskrænterne og derfor fik et magert kød af høj kvalitet, og derudover lidt fladbrød samt mel til grøden og til iblanding i surmælksprodukterne. De gamle nordmænd fik så-

ledes en lødige kost, om ikke så kalorierig som den vi spiser i dag, og de har nok også for det meste haft tilstrækkelig føde.

Udover kornet har Lunden ganske vist også forsøgt at regne ud, hvor meget kvæg det nationale fodebur kunne disponere over; men det forekommer mig, at han overdriker kornproduktionens omfang i et land, der ligger omkring den nordeuropæiske korngrænse, og han undervurderer alle andre fødevarers betydning. Det er således næppe de gamle nordmænds kost, man skal ty til, hvis man vil efterprøve Marx' universalitet. Derimod må man nok sige, at Marx ikke bliver så fjern når det gælder fordelingen af det som landet gav menneskene, og her var det især den nye importerede institution, kirken, som tog grådigt for sig af nationalproduktet, med en slående parallel til islandske forhold ved samme tid.

Den amerikanske antropolog E. Wolf, som har studeret bønder eller agerbrugere i global sammenhæng, har opdelt deres udbytte på følgende måde: Vedligeholdelsesfondet, det ceremonielle fond (d.v.s. summen af skatter og afgifter) samt indtægtsfondet, altså det som jordbrugeren havde tilovers, når de to førstnævnte sider var tilgodeset. Det må således være forholdet mellem bondens indtægtsfond og det ceremonielle fond som afgør, om den norske bondestand var økonomisk undertrykt. Og her er Lunden kommet frem til, at bonden måtte af med omkring en trediedel af hvad han fik ud af sin arbejdsindsats, så det ceremonielle fond var ganske tyngende for ham.

Lige siden H. Koht indførte økonomiske forklaringsmodeller i norsk politisk historie i ældre tid, har der været store meningsbrydninger mellem fagets førende udøvere i Norge om, hvorledes nationalproduktet blev fordelt på de forskellige samfundsgrupperinger, og om hvem der vandt mest i magtpolitisk henseende, etc. Denne diskussion har ofte været meget præget af skrivebordsteorier, og Lunden er her kommet med et nyt indlæg. Den måde, hvorpå han opgør hele Norges landskyld omsat til en ensartet værdienhed, smørtaupar, udgør et originalt og væsentligt forskningsbidrag. Nok kan der files lidt her og der, især fordi hele landet ikke er lige vel udforsket med hensyn til agrarhistoriske data; men denne konkrete og overskuelige form til belysning af det indbyrdes forhold mellem konge, kirke, adel og selvejerbønder er meget oplysende og afklarende for dette så længe og indgående diskuterede tema i forskningen.

I det store produktionsafsnit omtaler Lunden indgående bondesamfundets strukturering såvel med hensyn til produktionsenhedernes antal og størrelser som den enkelte bondes sociale graduering i relation til forskellige samfundsanliggender. Her drøftes bl. a. udviklingen fra stordrift til små familiebrug, og det diskuteres, hvorledes trællene forsvandt som samfundsgruppe og det store antal lejlændinge opstod. Lunden er tydeligvis influeret af den russiske forsker A. Chaijanov, som udviklede sine teorier i det 19. årh. på grundlag af det russiske bondesamfund og således byggede på erfaringsmateriale fra en præindustrialiseret samfundstype. Men det kniber meget med at få alle de løse tråde rigtigt anbragt i Lundens generelle forklaringsramme. Snart benyttes en historisk præget teori, snart en antropologisk, og midt i det hele skimtes K. Polanyis redistributionsmodel. Også terminologisk tager Lunden ikke tilstrækkeligt hensyn til de særlige norske forhold. Når eksempelvis Wolf benytter betegnelsen bønder, sigter han snarest til en erhvervsgruppe. Men i det gamle norrøne lovsprog, affødt af et ensidigt agrarsamfund, var bonde ikke at opfatte som en erhvervsbetegnelse, men som en politisk fuldberegtiget medborger. Den russiske historiker A. Gurevitj har netop fået øje på noget af det karakteristiske ved det gamle norske samfund, herunder den retligt frie lejlænding og odelsbonden. – Sammenfattende kan det siges, at forholdene i Norge ikke umiddelbart kan tilpasses de udenlandske modeller, eller måske snarere, at socialantropologien må tilpasses det norske materiale for at den kan tjene til en analyse af det norske middelaldersamfund.

Men selv om delstudierne her i produktionsafsnittet ikke har fundet deres rigtige placering i den større sammenhæng, er dette afsnit et af de mest inspirerende i bogen.

Lundens bog om Norge under Sverreætten markerer et tøbrud i en forskertradition med en lovlig trang virkelighedserkendelse. Men samtidig vågner spørgsmålet, hvorledes en så personligt udformet fremstilling vil opleves på længere sigt. De forskningsmæssigt mest nyskabende afsnit – agrarhistorien med de mange socialantropologiske tolkninger – har næppe fundet deres rigtige leje endnu. Derimod betegner den marxistisk influerede indfaldsvinkel, hvor overklassen slås sammen til én, et stort fremskridt. Men i et værk, som i sin fundamentale opfattelse af historiens drivkræfter bygger på så udpræget selektive udgangspunkter, kan det komme til et stort jordskred, hvis nogle af søjlerne ikke skulle vise sig bæredygtige. Under alle omstændigheder vil denne bog imidlertid stå som en milepæl, fordi den i så mange henseender indvarsler nye signaler for nordisk middelalderforskning.

Ólafía Einarsdóttir

Senmiddelalderens sidste menneskealdre skildres af *Ole Jørgen Benedictow* i en levende og velskrevet fremstilling med mange træffende formuleringer, omend forfatteren ikke altid holder sig fri af de rene floskler (gode eksempler s. 9, 436). Ind i mellem forekommer de fremsatte synspunkter og konklusionerne rigeligt kategoriske. Selv om det næppe er rimeligt at belaste en populær fremstilling med alle forskningens forbehold, kunne forfatteren sine steder nok have nuanceret sin fremstilling, navnlig da flere passager er skrevet på grundlag af egne upublicerede undersøgelser således, at baggrunden for de fremførte synspunkter ikke altid står læseren klart. Dette gælder måske især det konkluderende afsnit om årsagerne til Norges nedgang.

Udgangspunktet for Benedictows analyse af nedgangsproblematikken er en funktional analyse af det norske sociopolitiske system, hvis hovedkonklusion er, at det ikke var muligt at aftvinge bondebefolkningen tilstrækkelige økonomiske værdier til at financiere de politiske organer, de sociale éliter og den offentlige administration. Denne analyse giver ikke anledning til indvendinger fra min side; derimod synes jeg at Benedictow i sine årsagsforklaringer i for høj grad fokuserer på ressourcer og naturgivne forhold, mens derimod et så centralt spørgsmål som den økonomiske struktur, herunder vare- og pengeomsætningen kun berøres perifert. Det er dog af interesse, at de store afstande, de meget få byer og markeder virkede stærkt begrænsende på omsætningen af varer og likvide betalingsmidler og derigennem fastholdt en delvis arkaisk økonomisk struktur, hvilket har vanskeliggjort en effektiv udnyttelse af de i forvejen meget begrænsede ressourcer.

Der til kommer, at man udover spredte opsummeringer savner en egentlig redegørelse for den økonomiske og sociale omstrukturering af det norske samfund i senmiddelalderen, der dog frem for noget andet havde været det naturlige grundlag for fremstillingen af statens svaghed. Når en sådan savnes, er det imidlertid ikke forfatterens ansvar, men derimod en følge af dispositionsplanen for det samlede værk, hvorefter *J. Sandnes* har behandlet disse forhold i bd. 4. Herved er Benedictows fremstilling af Norges politiske nedgang blevet berøvet sit naturlige grundlag, hvilket naturligvis har gjort det vanskeligt at afrunde fremstillingen. I det hele taget forekommer det uheldigt at fordele en i økonomisk og social henseende så klar afgrænset periode som senmiddelalderen på to bind og tre forfattere. Men selv om en redaktionel fejl disposition således har berøvet Benedictows fremstilling dens naturlige grundlag, forekommer det anmelderen, at han i flere tilfælde behandler konkrete politiske forløb uden tilstrækkeligt blik for økonomiske sammenhænge. Henrik Krummedige, Eske Bille, Truid Ulfstand og andre danske

adeliges bestræbelser på at knytte Norge til Danmark behandles således uden, at de privatøkonomiske incitamenter for denne virksomhed berøres, hvilket må undre, da forfatteren her havde kunnet bygge på Ladewig Petersens undersøgelser over Henrik Krummediges økonomi (som heller ikke nævnes i litteraturlisten).

Karakteristisk for Benedictows fremstilling er en række sammenligninger med danske og svenske forhold, som ofte hviler på et ikke klart præciseret grundlag. Det lyder bestikkende og umiddelbart rigtigt, at Norge i forhold til Danmark var handicappet af besværlige vinterkommunikationer, men det er dog et faktum, at vintermarkeder var almindelige i Norge, mens de var ukendte i Danmark. Pløre og ælte er nødvendigvis ikke nemmere at forcere end sne. At de norske statsindtægter var få og små er uomtvisteligt, men at illustrere deres lidenhed ved en sammenligning med de 70.000 mark sølv Magnus Eriksson erhvervede Skåne for, er som at sammenligne den ene kapital med renten af den anden. De kongelige indkomster af Skåne, der skulle forrente købesummen, var ganske anderledes beskedne. Endelig en ting fra småtingsafdelingen: Norgesartiklen i Christian III's håndfæstning er citeret forkert, da Skåne mangler i opregningen af de danske landskaber. Det mærkværdige er, at samme fejl findes i Politikens Danmarkshistorie.

For at resumere op: Benedictows fremstilling har sin styrke i den sociologisk prægede analyse af samfundsklasserne og statsapparatet samt i den rent politiske historieskrivning trods den lidt kategoriske fremstillingsform. Svagheden ligger i mangelfuld hensyntagen til økonomiske sammenhænge og strukturer, hvilket dog til dels er en følge af en tvivlsom redaktionel disposition, samt i diskutabile detaljer.

Mens forrige binds forfatter havde til opgave at skildre Norges nedgang, er temaet for *Rolf Fladbys* fremstilling af perioden 1536–1648 nærmest det modsatte. Et væsentligt emne for Fladby bliver, hvorledes Norges navnlig efter år 1600 stærkere økonomisk vækst tenderede mod at reducere Danmarks hidtidige overmagt inden for unionen. Denne vækst var frem for alt knyttet til udviklingen i trælasthandelen og bjergværksdriften, og forfatteren demonstrerer, hvorledes udviklingen af disse erhvervsgræne omstøbte det norske samfunds økonomiske og sociale struktur med vidtgående konsekvenser for lokal-samfundenes vilkår. Den ændrede økonomiske struktur skabte nye opgaver for lokalforvaltningen, som indebar, at også denne måtte omstøbes og i meget højere grad end tidligere bringes under centraladministrationens kontrol.

Grundlaget for Fladbys fremstilling af denne proces er hans disputats om den norske fogedinstiution, et arbejde der trods sit særnorske emne har betydelig relevans også for dansk administrationshistorie. I det hele taget lykkes det Fladby at give en strukturel beskrivelse af det norske samfund af betydelig kvalitet. Blot synes jeg, at forfatteren med fordel kunne have frigjort sig af den kronologiske fremstillingsform, idet den parallelle beskrivelse af økonomiske, sociale, politiske og administrative fænomener og innovationer går udover overskueligheden og medfører en del gentagelser. Fremstillingen havde utvivlsomt vundet ved en gennemført tematisk disposition. Endelig må det fremhæves, at selv om det er Norges og ikke Danmark-Norges historie, der er hovedsagen, savner man dog en principiel drøftelse af regeringens økonomiske politik og Norges placering heri. Vi må håbe, at danske og norske historikere en dag i større omfang indser, at centrale økonomiske og finansielle problemer bliver anskuet i forvredet perspektiv, så længe de behandles ud fra en senere tids politiske grænser.

I pagt med traditionen i norsk historieskrivning får Hannibal Sehesteds statholderskab en central plads, idet Sehested anskues som den første danske statsmand, der indser den fundamentalt forrykkede balance mellem monarkiets dele og indretter sin politik herefter. Spørgsmålet er dog, om ikke Sehesteds administrative reformer i højere grad end

tidligere antaget var forberedt af hans umiddelbare forgængere Jens Juel og Christoffer Urne. Under Jens Juel var Akershus blevet oppebørselscenter for hele Norge, centrum for en særnorsk militærforvaltning og for administrationen af bjergværksdriften. Men desværre er Øystein Rians bog om Jens Juels statholderskab fremkommet så sent, at Fladby ikke har kunnet nå at indflette dens resultater i sin fremstilling.

På et punkt har jeg en alvorlig anke mod Fladbys fremstilling, idet kirkehistorien er alt for summarisk behandlet. Vi får kun lige datoerne for de vigtigste kirkelige forordninger, en i øvrigt udmærket redegørelse for præsteskabet som socialgruppe samt en oplysning om at reformationen foreløbig ikke betød meget i Norge. Dette sidste turde være en sandhed med modifikationer. Ganske vist er det sikkert rigtigt, at reformationens åndelige følger i det norske samfund først viser sig henimod år 1600, men den kulturelle og åndelige uniformitet, som var det egentlige grundlag for den dansk-norske helstat i det 17.-18. århundrede, var i høj grad en konsekvens af den resenske ortodoksi. I det hele taget er den moderne strukturelle historieskrivning ikke altid i tilstrækkelig grad opmærksom på, i hvor høj grad bondebefolkningens dagligdag og adfærdsmønster udover materielle vilkår var bestemt af normer, der generation efter generation formidledes fra prædikestolene.

Endelig en detalje: Som vanligt i norske fremstillinger finder vi også her de norske bønders i forhold til deres danske standsfæller gunstige vilkår stærkt understreget. Men i den slags sammenligninger bliver fremstillingen af den danske bondes vilkår næsten altid stereotyp og clichéagtig. Nyere dansk historieskrivning har således i høj grad røkket ved hævdvundne forestillinger om hoveriet. Hoveriet var ikke en personlig byrde, men derimod en tjeneste der påhvilede bondegården, således at det set fra bøndernes side i høj grad var et spørgsmål om folkehold (jf. Fortid og Nutid XXVII, s. 424 f.). Og den spanske kappe og træhesten var om ikke ukendte så dog ret sjældne fænomener i Christian IVs tid. Når vi hører om dem, er det på krongodset, aldrig på adelsgodset.

Knut Myklands fremstilling af tiden 1648-1720 afviger fra det foregående bind ved den væsentlig større vægt, der lægges på den egentlige rigshistorie. Dette må dog siges at være naturligt, på baggrund af den langt større rolle Norge og norske anliggender i kraft af Norges særlige økonomiske og sociale vækst nu kom til at spille inden for monarkiet. Mykland har dog et 180 sider langt kapitel om den almindelige samfundsudvikling, der udmærker sig i forhold til tilsvarende afsnit i flere andre bind ved som udgangspunkt at have den økonomiske analyse snarere end den sociologiske beskrivelse. Herved bliver beskrivelsen af levevilkårene ganske vist mere summarisk; til gengæld fremstår dynamikken i samfundsudviklingen så meget klarere.

Størst interesse for en dansk læser har dog afsnittet om den politiske udvikling fra forhandlingerne om håndfæstningen 1648 indtil Enevældens konsolidering i 1660'erne. Grundlaget for Myklands fremstilling er hans egen afhandling fra 1960 om skiftet i forvaltningsordenen i Danmark og Norge fra ca. 1630 til Frederik III's død, et af de mest perspektivrige arbejder over dansk-norsk historie der er fremkommet i de senere år, men også C. O. Bøggild-Andersens og Johan Jørgensens resultater er med held indarbejdet i fremstillingen. Væsentlig er påpegningen af, at selv om Hannibal Sehesteds norske forvaltningsreformer betød en centralisering af dette lands forvaltningsapparat, måtte det set fra centralstyrets side fremstå som en decentralisering på linie med det, der gennem oprettelsen af de provinsielle landkommisariater var sket i Danmark. Opgøret med Sehested bliver derved en parallel til rigsrådets kamp mod den danske adelspartikularisme. Derimod er anmelderen stærkt tvivlende overfor den gamle påstand om Corfitz Ulfeldts andel i den strenge håndfæstning 1648; hovedmanden var snarest rigsmarsken An-

ders Bille.¹ Ligeledes må anmelderen betvivle forestillingen om Hannibal Sehested som hovedmanden for omlægningen af finansforvaltningen. Der kan i al fald være grund til at anføre, at allerede i 1650'erne var finansforvaltningen opdelt på en måde, der i princippet foregreb den senere indretning af skatkammeret, idet de ordinære lens- og toldindkomster ifølge overslaget 1656 var båndlagt til hofstaten herunder aflønning af centraladministrationens tjenere, sundtolden til hofstaten og kongens forretninger på Kieleromslag, mens unionsskatterne og kommissariatetolden var destineret til landetaten. De forandringer, der skete heri efter 1660, har nærmest deres begrundelse i lensindkomsternes faktiske bortfald og indførelsen af hartkornskontributionerne.

Svagere end dette afsnit står fremstillingen af den almindelige historie under Christian V og Frederik IV, men dette må ses på baggrund af den næsten fuldstændige mangel på nyere specialundersøgelser, hvorved fremstillingen næsten automatisk har måttet få et mere traditionelt præg. Den gamle adels forhold til det nye regime (s. 140 f.) kunne dog nok have været fremstillet mere nuanceret, ligesom kirkehistorien og åndslivet langt fra er tilgodeset i rimeligt omfang. Men det er en svaghed, der klæber ved hele værket, i hvert fald de bind der behandler foreningstiden med Danmark. Endelig de sædvanlige småting. Det virker pudsigt, når Mykland s. 190 angiver købstædernes samlede befolkning i 1660'erne til henimod 25.000 indbyggere, mens Rolf Fladby i forrige bind (s. 270) anslår det samlede indbyggertal i samme periode til ca. 30.000 indbyggere. Der skal endvidere gøres opmærksom på, at kortet s. 51 ikke som angivet viser Norden før 1657 men derimod grænserne før 1645. Det fremførte skal dog på ingen måde fordunkle, at bindet er en storartet bedrift og i mange henseender et af den nye Norgeshistories bedste.

Af alle den nye Norgeshistories bind er – for at tale »sarsk« – det norske folks »indre liv« stærkest repræsenteret i *Ståle Dyrviks* fremstilling af perioden 1720–1784, hvor den ydre historie, »de mange Frederik'er og Kristian'er« spises af med godt 40 sider, mens de følgende knap 400 behandler det »indre liv«. Dette er jo ikke proportioner man er vant til, men når anmelderen finder fremstillingen disproportioneret, ligger det i og for sig ikke i det ovennævnte forhold, men derimod i at man savner en redegørelse for den økonomiske udvikling i større perspektiv, de europæiske konjunkturer og regeringens økonomiske politik. De økonomiske strukturer, der skulle have perspektiveret den ellers ofte fremragende fremstilling af lokalsamfundenes vilkår trækkes således ikke op. Da disse strukturer samtidig er forbindelsen mellem den politiske overbygning og lokalsamfundene, betyder dette, at de 40 sider om den politiske udvikling kommer til at fremstå uden mindste sammenhæng med resten, og derved kommer til at virke påklistret. Når fremstillingen har fået denne karakter, tror jeg det skyldes, at perspektivet konsekvent er knyttet til de enkelte samfundsgruppers vilkår og således lagt nedefra. Men ud fra en beskrivelse af denne karakter kan man efter min mening kun konstatere de forskellige gruppers vilkår, derimod ikke forklare hvorfor de har disse vilkår. Her kommer analysen af den »makroøkonomiske« struktur ind i billedet.

At forfatteren ellers ikke mangler blik for sammenhænge, fremgår især af kapitlet om »bondestandens privilegier«, der behandler forholdet mellem administration og lokalsamfund, eller rettere hvorledes centralstyrets direktiver føres ud i livet af de lokale myndigheder, og hvorledes de berørte grupper reagerer herpå. Her formår Dyrvik på en meningsfuld måde at knytte forbindelsen mellem den politisk/administrative top og »manden på gulvet«.

¹ Jeg håber ved en senere lejlighed at kunne fremlægge resultaterne af nogle studier over håndfæstningsforhandlingerne 1648.

Endvidere må Dyrvik krediteres for et udmærket afsnit om pietismens betydning for udviklingen af en social samvittighed, et ordnet skolevæsen m.m. For ofte overses det i hvor høj grad den sociale menneskeevurdering i Danmark og Norge er præget af pietismen. Alt for ofte indskrænkes behandlingen af pietismen i danske oversigtsfremstillinger trods en ikke ubetydelig speciallitteratur til lidt om indførelsen af konfirmationen og et par spydige bemærkninger om Christian VI. Herudover er åndslivet kun stedmoderligt behandlet. Det er vist den første større fremstilling af Norges historie i denne periode, hvor Holberg ikke nævnes. Alt i alt kan det siges, at Dyrvik på fremragende vis behandler »dagliglivet i Norge i det 18. århundrede«. Om han herved giver en dækkende fremstilling af Norges historie, er et vurderingsspørgsmål.

Mens hovedvægten i Ståle Dyrviks fremstilling udpræget ligger på skildringen af de enkelte socialgruppers levevilkår, er *Knut Myklands* fremstilling af perioden 1784—1814 næsten ren politisk historieskrivning. Heri må nok ses en vis arbejdsfordeling de to forfattere imellem, da Dyrviks fremstilling af de daglige levevilkår i høj grad også har gyldighed for tiden efter 1784, mens Mykland på sin side trækker politiske, økonomiske og kulturelle udviklingslinier tilbage til midten af det 18. århundrede. Væsentlig vægt er der naturligvis lagt på udviklingen af en særnorsk patriotisme og dennes politiske, åndelige og økonomiske forudsætninger. Måske kunne man i højere grad have ønsket denne sat i relation til tilsvarende patriotiske strømninger i Danmark; Guldbergtidens patriotiske gennembrud var jo i mange henseender forudsætningen for udviklingen af en norsk særfølelse. Et andet aspekt, man kunne have ønsket uddybet, var den norske overklasse af handelsfolks og bjergværksejeres forhold til helstaten. Mykland fremhæver dette storborgerskabs betydning som bærer af den norske patriotisme og fremhæver en række økonomiske incitamenter, som i det lange løb måtte fjerne disse folk fra helstaten. Af væsentlig betydning tror jeg det blev, at man ikke fra centralstyrets side søgte at integrere den nye norske overklasse i monarkiets politiske og administrative struktur. De politiske og administrative topposter var stadig i realiteten forbeholdt det jordejende dansk-holstenske aristokrati; enkeltpersoner kunne vel slippe indenfor og gøre karriere, men som socialgruppe stod den norske overklasse udenfor. Dette måtte jo på en måde fremmedgøre denne gruppe overfor systemet, og selv regeringens meget udstrakte hensyntagen til den offentlige mening kunne næppe kompensere herfor i længden. S. 20, hvor Mykland drøfter de forskellige rigsdeles divergerende økonomiske og sociale strukturer, fremhæves det, at Danmark, hvor 20 % af befolkningen boede i byer, var den mest urbaniserede del af riget. I virkeligheden er dette en sandhed med betydelige modifikationer. Af en samlet dansk bybefolkning på 194.000 i 1801 boede de 101.000 i København, mens de norske byer havde ialt ca. 109.000 indbyggere. Ser man bort fra København som de to rigers fælles hovedstad, er det dog bemærkelsesværdigt at 14—15 norske byer tilsammen havde et væsentlig større indbyggertal end godt 60 danske. De 4 største norske byer Bergen, Trondhjem, Christiania og Kongsberg var alle væsentlig større end de næststørste danske byer. Flertallet af de danske købstæder var, som tallene tydeligt angiver, bitte små, de levede af oplandshandel og har i mange henseender nærmest haft karakter af centrale landsbyer. På denne baggrund er det lidt af en tilsnigelse at gøre Danmark til den mest urbaniserede del af monarkiet. Økonomisk og socialt spillede borgerskabet i Norge da også en langt mere fremtrædende rolle end det danske provinsborgerskab.

Fremstillingens tyngdepunkt er naturligvis frigørelsen 1814. Opfattelsen af Christian Frederik er naturligt nok præget af Linvalds opfattelse, men det er dog nok at drage den yderste konsekvens af Linvalds påvisning af en dulgt overensstemmelse mellem

kongen og prinsen, når Mykland fremstiller Christian Frederiks virksomhed fra januar til april som led i et fra København inspireret dobbeltspil.

I øvrigt er det tydeligt, at forfatteren har et væsentligt mere positivt syn på Christian Frederiks virksomhed i frigørelsesbestræbelsernes anden fase fra maj til september end vanligt blandt norske historikere, omend også han fremhæver kongens i visse tilfælde mærkværdigt lammede handlingsevne.

Alt i alt må det siges, at Myklands fremstilling er velskrevet og samtidig – det gælder især afsnittene om kapløbet om Norge 1812–13 og frigørelsen 1814 – i elementær forstand spændende læsning. Som populær historieskrivning må værket derfor vurderes højt. At det så tillige sagligt har betydelige kvaliteter trækker naturligvis ikke fra. De fremførte betragtninger er da også snarere tænkt supplerende end kritisk.

Steffen Heiberg

Nils Schiørring: Musikkens Historie i Danmark 1–3. Kbh., Politikens Forlag 1977–78. 346+360+364 s. samt litteraturvejledning, ordbog og navnerregister. Ill.

I en vis forstand kan det siges, at Musikkens Historie i Danmark har været det meste af et århundrede undervejs. Den almindelige regel om, at hver generation ser mindst een Danmarkshistorie i adskillige bind, har ikke haft tilsvarende gyldighed for musikkens vedkommende. Nils Schiørrings længe ventede trebindsværk er simpelthen den første samlede brede fremstilling i sin art og opfylder på mange måder et stort savn.

For en musikstuderende på universitetet har lærebogssituationen med hensyn til den danske musikhistorie været temmelig ringe. Indtil for en halv snes år siden var pensum i elementarundervisningen ved Københavns Universitet en 15 siders oversigt bagest i Povl Hamburgers: Musikens Historie (3. udg. 1961) – kompendieagtig læsning, men vé den, der ikke kunne det 18. årh.s kongelige kapelmestre eller Carl Nielsens seks symfonier på fingrene! I den fortsatte undervisning eksisterede en egentlig lærebog ikke. Man kunne orientere sig i en tysksproget oversigt i den store encyklopædi »Die Musik in Geschichte und Gegenwart«, hvor artiklen om Danmark er forfattet af Nils Schiørring, eller man kunne gå til samme professors gennemgang af den danske musikhistorie, en forelæsningsrække, som gentoges med jævne mellemrum. Flere generationer har set og hørt professor Schiørring vende stablen af gule konceptsedler, og indtil de seneste tider har man været i den klassiske, men ellers efterhånden sjældne undervisningssituation, at et væsentligt emne fuldt og helt dækkedes af forelæsninger. Konceptsedlerne må nu antages at være vendt for sidste gang, og resultatet foreligger: et enmandsværk i tre bind dækkende musikkens historie i Danmark fra de ældste tider til 1970'erne. Anmelderens egne forelæsningsnoter viser store overensstemmelser i plan og indhold mellem de mange semestres mundtlige foredrag og indholdet af de tre bind i »Grimbergformat« fra Politikens Forlag. Men det kan undre, at den første egentlige store oversigt over musikkens historie i Danmark først nu skulle komme til verden, og dette frister til et forsøg på en forklaring.

Musikvidenskaben som fag ved Københavns Universitet er i nyere tid forbundet med Angul Hammerichs navn. Denne, der egentlig var cand. polit., disputerede i 1892 på afhandlingen »Musiken ved Christian IV's Hof«. Hammerich udnyttede siden sin *jus docendi* og blev endvidere fra 1896 lønnet docent. Herefter opbyggedes en konferensordning, og under efterfølgeren fra 1924, Erik Abrahamsen, ændredes stillingen til et professorat, mens fagets bredde sikredes ved først en bifagsordning, senere også en hovedfagsordning til skoleembedseksamen.